

László Csibi:
Contele Samu Teleki, 1845-1916. Viața și expediția sa în Africa
în lumina surselor scrise și vizuale

Volumul se ocupă de cercetarea și prelucrarea documentelor vizuale și scrise din călătoria de explorare a Africii de Est a contelui Samu Teleki, unul dintre cei mai cunoscuți membri ai familiei Teleki din Szék – expediție considerată, pe bună dreptate, principala realizare a vieții sale. În urmă cu o sută treizeci și cinci de ani, contele de la Dumbrăvioara/Sáromberke, însoțit de austriacul Ludwig von Höhnel și de mai multe sute de cărăuși, a călătorit prin ținuturile Africii de Est, într-o perioadă în care explorarea „continentului negru” era departe de a fi completă. De atunci, numele său figurează printre cei mai renumiți exploratori din lume, în principal datorită activității sale de pionierat, Samu Teleki fiind primul care a încercat să cucerească Muntele Meru, Muntele Kilimanjaro și Muntele Kenya. De asemenea, numele său a fost atribuit mai multor specii de plante și unui vulcan din apropierea unuia dintre lacurile pe care le-a descoperit și pe care le-a numit după perechea moștenitoare a tronului monarhiei.

Despre Samu Teleki au apărut o serie de publicații de-a lungul anilor, folosindu-se o serie nesfârșită de superlative pentru a se atrage atenția posterității asupra interesului contelui pentru știință și descoperiri. Totuși, aceste lucrări nu s-au aventurat dincolo de expediție și de rezultatele acesteia, pentru a explora în detaliu biografia contelui – sau, mai precis, ceea ce s-a întâmplat înainte și după călătoria în Africa, care a stat mereu în centrul atenției textelor de până acum. Volumul de față analizează călătoria, care a stârnit un interes internațional la vremea sa, din perspectiva a mai bine de un secol, examinând în același timp viața și opera contelui de Dumbrăvioara/Sáromberke. Bazată pe o abordare interdisciplinară, cartea este împărțită în trei secțiuni principale: în primul rând, publică surse scrise despre Samu Teleki din presa vremii și documentele de arhivă, precum și selecții din publicațiile relevante în limba maghiară din secolele trecute, iar apoi examinează amintirile scrise și vizuale ale expediției sale în Africa.

Toate lucrările și publicațiile care au ieșit la iveală despre expedițiile contelui transilvănean au un neajuns semnificativ: autorii lor nu au prelucrat înseși documentele familiei Teleki. Cercetările publicate până în prezent s-au bazat aproape fără excepție pe singura sursă a expediției, volumul lui Ludwig von Höhnel, colegul de călătorie al lui Samu Teleki, lucrare publicată în germană, apoi în engleză și maghiară. După naționalizare, documentele adunate de la conacul Teleki din Dumbrăvioara/Sáromberke, distrus în ultimele zile ale celui de-al Doilea Război Mondial, au fost transferate la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj, de unde unele dintre fotografiile din călătoria în Africa, păstrate în colecția Teleki, au ieșit la iveală în urma muncii de cercetare din anii '70 a jurnalistului și fotoreporterului Lajos Erdélyi. Erdélyi nu numai că a readus în conștiința publică amintirea

expediției contelui Teleki, dar imaginile pe care le-a publicat „au prins viață” aproape imediat, copiile acestora călătorind în întreaga lume de atunci. Lajos Erdélyi nu a întreprins însă o explorare detaliată a colecției familiei Teleki, scopul său fiind doar acela de a copia fotografiile expediției. Din câte știm noi, în deceniile următoare nu a avut loc nicio prelucrare suplimentară a documentelor de arhivă și, prin urmare, nu au fost găsite documente din (sau legate de) călătoria în Africa, nici documente de natură privată.

Volumul conține cinci capitole, un glosar și o colecție de surse (scrieri în limba germană citate din jurnalul lui Samu Teleki), precum și un supliment cu imagini.

După o introducere în care sunt discutate obiectivele, sursele și metodele autorului, cea de-a doua parte a cărții își propune să prezinte biografia contelui Samu Teleki. Capitolul intitulat *Un adevărat domn maghiar* se ocupă de Samu Teleki, cunoscut drept cercetător al Africii, din perspectiva modelului biografic al lui David G. Mandelbaum, în mai multe subunități. Prin diversele etape ale biografiei sale, sunt examinate numeroasele activități și aspecte din viața sa, cum ar fi: familia Teleki din Dumbrăvioara/Sáromberke; Samu Teleki, soldatul și politicianul; relația dintre Samu Teleki și arhiducele Rudolf; drumul lui Samu Teleki de la vânătorile din Gurghiu/Görgény până la expediția din Africa; viața și călătoriile lui Samu Teleki după expediția africană; ultimii ani din viața sa și moștenirea lui Samu Teleki.

Cel de-al treilea capitol, *„Pentru a înscrie numele cuplului moștenitor pentru totdeauna pe harta Africii” – motivele contelui Samu Teleki în organizarea expediției sale în Africa*, încearcă să răspundă la întrebarea, rămasă până acum fără răspuns, cu privire la motivele contelui Teleki în organizarea călătoriei sale în Africa. Disertații și articole de ziar, zvonuri și legende de familie au abordat deopotrivă această problemă în ultima sută de ani, cu concluzii diferite.

Al patrulea capitol, *„Am fost stăpânul vieții și al morții timp de 2 ani”*. *Moștenirea scrisă a călătoriei contelui Teleki Samu în Africa de Est* își propune să exploreze documentele călătoriei de descoperire, acordând o atenție deosebită jurnalului din Africa, care a ajuns prin moștenitorul său în Statele Unite ale Americii. Au existat mai multe încercări de a obține acest document rar în ultimele decenii, dar până în prezent a ajuns doar o fotocopie incompletă și de proastă calitate în colecția Muzeului Geografic Maghiar. În cursul anului 2017, biblioteca Universității de Stat din Michigan a oferit posibilitatea de a se efectua cercetări la fața locului și, de data aceasta, cu contribuția familiei Teleki, a fost realizată o fotocopie de înaltă calitate a jurnalului, ceea ce a permis, în cele din urmă, o analiză amănunțită. De la expediție provin și scrisorile păstrate la Arhivele de Stat din Austria și la Arhivele de Stat din Cluj-Napoca, necunoscute până acum cercetătorilor. Volumul prezintă, alături de un portret al lui Samu Teleki, povestea acestei mari călătorii de descoperire dintr-un unghi nou, folosind documente personale. În sfârșit, putem citi despre călătoria contelui în Africa de Est așa cum a trăit-o Samu Teleki însuși. Prelucrarea jurnalului și a corespondenței sale ne dezvăluie informații noi în multe privințe, care ne vor ajuta să-i înțelegem personalitatea.

Pe lângă realizările sale în domeniul etnografiei și geografiei, expediția condusă de Samu Teleki a lăsat o amprentă semnificativă și în istoria fotografiei. Colecția sa păs-

trată – cu multe exemplare unice – face parte din istoria universală a fotografiei. Această moștenire este explorată și cercetată în cel de-al cincilea capitol, *Moștenirea vizuală a expediției lui Samu Teleki în Africa de Est*. Însemnările de călătorie ale lui Ludwig von Höhnel au fost ilustrate prin desenarea unora dintre fotografiile realizate în timpul călătoriei în Africa, ceea ce a servit ca un punct de referință pentru Lajos Erdélyi și pentru autorul cărții de față în identificarea acestora. Capitolul discută obiceiurile fotografice din perioada expediției lui Teleki, apoi analizează paternitatea fotografiilor atribuite lui Samu Teleki și utilizarea lor în însemnările de călătorie ale lui Höhnel. În subcapitolele ulterioare, autorul examinează fotografiile peisagistice și etnografice, organizate tematic, separat cele cu Samu Teleki și cele cu participanții la expediție, precum și desenele de fantezie bazate pe fotografii, cunoscute din cartea lui Höhnel.

Volumul se încheie cu un al șaselea capitol, intitulat Sinteză, o bibliografie a surselor și un glosar detaliat: *Glosarul cuvintelor din swahili; Prieteni personali și rude menționate în scrierile lui Samu Teleki; Membrii caravanei (pe baza scrierilor lui Samu Teleki și a cărții lui Ludwig von Höhnel); Denumiri geografice scrise cu ortografie diferită de Teleki Samu; Etnonime; Lista europenilor care au ajutat la realizarea călătoriei și participanții menționați*. Pe lângă scrierile în limba germană citate din jurnalul lui Samu Teleki, volumul se încheie cu un supliment foto detaliat, care include imagini nou descoperite și identificate, pe lângă fotografiile publicate anterior de Lajos Erdélyi.

Scopul cărții este de a readuce numele contelui Teleki Samu în conștiința publică prin publicarea scrierilor și fotografiilor disponibile, și nu doar pentru a marca cea de-a 135-a aniversare a expediției sale. Astăzi, când există un interes din ce în ce mai mare pentru soarta aristocrației transilvănene, problema utilizării castelelor și conacelor care revin în proprietatea membrilor familiilor și a descendenților care se întorc în țară este cel puțin la fel de importantă ca și necesitatea de a face cunoscute publicului larg traseele lor de viață și ceea ce au reprezentat prin viața lor.